

antiquæ primâ nativitate contraxit, qui ad remissam A peccatorum ^a accipiendam hoc ipso facilius accedit quod illi remittuntur, non propria, sed aliena peccata.

VI. Et ideo, frater charissime, hæc fuit in concilio nostra sententia, a Baptismo atque a gratia Dei, qui omnibus misericors et benignus et pius est, neminem per nos debere prohiberi. Quod cum circa universos observandum sit atque retinendum, tum magis circa infantes ipsos et recens natos ^b observandum putamus, qui hoc ipso de ope nostra ac de divina misericordia plus merentur quod in primo statim nativitatis suæ ortu plorantes ac flentes ^c nihil aliud faciunt quam deprecantur. Optamus te, frater charissime, semper bene valere.

CARTHAGINENSE CONCILIUM SUB CYPRIANO QUARTUM.

ANNO POST CHRISTUM NATUM CCLIV HABITUM.

DE BASILIDE ET MARTIALE HISPANIÆ EPISCOPIS LIBELLATICIS.

(Erasm., 1, 4. Pamel., Rigalt., Baluz., LXVII. Paris., LXVII. Oxon., Lips., LXVII. Routh. Rell. Scr., p. 77 et 122.)

PROŒMIUM.

Hoc concilium habitum est in Africa, anno Christi 258 ad instantiam Hispaniæ episcoporum, eo fine, ut de causa Basilidis et Martialis, Africanæ ecclesiæ iudicium cognoscerent. Causa talis erat: Basilides Legionensis et Martialis Asturicensis ecclesiæ episcopi, eo quod in persecutione fuissent lapsi, libellatici, qui nimirum privatim fidem abnegantes, publicum idolorum cultum pecunia redimissent, episcopali honore ad denuntiationem fidelium Hispanorum spoliantur, et in eorum locum Sabinus ac Felix substituuntur. Cessante persecutione, illi, sicut antea Fe-

LECTIONES VARIANTES.

^a Accipiendum Oxon.

^b Recenter natos Bod. 2. Lum

licissimus in Africa lapsus, absque ullo gradus et honoris dispendio ab Ecclesia recipi temerario ausu contenderunt: quo conatu cum frustrarentur, Felicemque cum Sabino in locum suum substitutos viderent, Basilides livore tabescens ad apostolicam sedem Romam se contulit; ibique se injuste sede privatum conquerens, Stephano Romano Pontifici supplicationem plurimis mendaciis refertam exhibet, ac per eam sedi ac honori pristino restitui suppliciter rogat. Quod cum episcopi Hispaniæ audissent, ipsi duo suspecti episcopi, Sabinus ac Felix, ad Africanam Ecclesiam ablegantur, et utrique litteræ ad Cyprianum reliquosque ejus ecclesiæ episcopos scriptæ communicantur, ut scilicet iidem episcopi libellaticorum duorum causam cognoscant ac dijudicent. Cyprianus B igitur cum legatos una cum litteris prædictis excepisset, collegas antistites convocat, et in eorum sacro concessu litteras ad se suosque collegas scriptas legi ac recitari, et ab iisdem legatis in concilium introductis suam ipsorum causam enarrari procurat. Quæ cum facta essent, hoc quod ab episcopis Hispaniæ de Basilidis et Martialis libellaticorum episcoporum depositione, et Sabini cum Felici suffeccionem constitutum fuerat, per Africanæ ecclesiæ episcopos illos, qui huic concilio interfuerant, confirmatum est; nimirum libellaticos omnes ad pœnitentiam quidem agendam posse admitti, verum ab ordinatione clericali, atque sacerdotali dignitate recte prohiberi: hosce duos etiam sua episcopali dignitate recte spoliatos, Sabinum ac Felicem in locum ipsorum recte C suspectos esse. Quo testimonio habito, ipse Sabinus ac Felix, litteris Cypriani aliorumque episcoporum ad Stephanum et episcopos Hispaniæ scriptis communiti, Romam adnavigant, tum ut mendacia Basilidis

^c Ortu flentes Lam. Bod. 2. Lin. NC. 1, 2.

VARIORUM NOTÆ.

apud antiquos scriptores, locus ad confirmandum dogma de originali peccato, magis applicatus, et expressus. De veterum hac in causa placitis consulatur auctor *Historiæ Pelagianæ*, lib. II, qui tamen inmerito sugillat Clementem Alexandrinum, quasi doctrinam de originali peccato non satis intellexisset, siquidem quæ *Stromat.* lib. III, ab ipso disputata sunt, adversus Enekratitas intentabantur, qui ferebant τὴν γένεσιν ἀπλῶς ἐπικατάρατον, ut ait Epiph. Porro asserebant Adamum damnatum. Iren. lib. I c. 50. FELL.—Hieronymus lib. III *adv. Pelag.* p. 515. et pluribus locis Augustinus auctoritatem harum litterarum Pelagiani, ut notavit Cellier, *Histoire Générale*, etc., vol. III, pag. 590, objecerunt. Extant autem præter hunc aliosque Cypriani locos insignia quadam de peccato originis in libro *De Habitu Virginum*, p. 180; atque adicio auctoribus illis veteribus, quos dogmatis hujus adduxit vindices eruditissimus Vossius in *Hist. Pelagiana*, lib. II, pag. 4, thes. 5, Theophilum Antiochenum, Tertullianum, (cujus tamen testimonium quoddam commemoratur in *Thesibus Theol. et Histor.* Disput. II ab eod. Vossio), Firmilianum, Hippolytumque, vetustissimos scriptores; nec dubito, quin horum dictis addi mereatur Clementis Romani illud in *Epistola ad Corinthios*, cap. XXXVIII. Carterum in *Epist.* 66, pag. 593, tom. II, ed. Benedictinæ Augustinus hæc scribit: *Beatus quidem Cyprianus non aliquod decretum condens*

novum, sed Ecclesiæ fidem firmissimam servans ad corrigendum eos, qui putabant ante octavam diem nativitatis non esse parvulum baptizandum, non carnem, sed animam dixit esse non perdendam, et mox natum rite baptizari posse, cum suis quibusdam coepiscopis censuit. ROUTH.

VI. — *Nativitatis suæ ortu plorantes.* Scriptores Ethnici infantium modo nato:um fletum, miseriarum sequentis vitæ omen putabant: Cyprianus pietati ascribit, et ceu precam inarticulatam formulam commendat. FELL.—Quidam ex patribus Antenicænis, cujus tamen nomen mea excidit memoria, recens, nato:um vagitus ad deplorationem peccati pœnæque originis suæ detorquet. ROUTH.

DE BASILIDE ET MARTIALE. Hæc epistola tot et tantas tamque inter se dissimiles habet variantes lectiones in antiquis exemplaribus et editionibus, ut mihi in illis colligendis et disponendis recte magnus labor insumendus fuerit, multum tædi devoratum. Annotandas enim arbitratus sum ut etiam multa et magna exempla darem audaciæ librariorum veterum, qui omnia licita et illicita ausi sunt in describendis sancti martyris operibus. Atque ut inde initium sumam ubi sunt scripta nomina episcoporum, sunt aliqui codices antiqui, sunt etiam aliquot editiones, in quibus ea desunt. In tribus antiquis codicibus, in quibus illa prætermissa, sunt legitur: *Cyprianus et ceteri episcopi presbyteris et diaconibus et plebibus in Hispania consistentibus.* In uno regio hæc tan-

coram refellant, tum etiam ut auctoritate sedis apostolicæ contumaces episcoporum Hispaniæ contemptores comescant. Vide Baron., anno 258, num. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.

CYPRIANUS, CÆCILIVS, PRIMVS, POLYCARPVS, NICOMEDES, LUCILIANVS, SUCCESSVS, SEDATVS, FORTVNATVS, JANUARIVS, SECVNDINVS, POMPONIVS, HONORATVS, VICTOR, AURELIVS, SATIVS, PETRVS, ALIVS JANVARIVS, SATURNINVS, ALIVS AURELIVS, VENANTIVS, QUIETVS, ROGATIANVS, TENAX, FELIX, FAVSTVS, QVINTVS, ALIVS SATURNINVS, LVCIVS, VINCENTIVS, LIBOSVS, GEMINIVS, MARCELLVS, JAMBVS, ADELPHIVS, VICTORICVS, ET PAVLVS, FELICI PRESBYTERO ET PLEBIVS CONSISTENTIBVS AD LEGIONEM, ET ASTVRICÆ ITEM LÆLIO DIACONO ET PLEBI EMERITÆ CONSISTENTIBVS FRATRIBVS IN DOMINO SALVTEM.

I. Cum in unum convenissemus, legimus litteras vestras, fratres dilectissimi^a, quas ad nos per Felicem et Sabinum coepiscopos nostros pro fidei vestræ integritate et pro Dei timore fecistis, significantes Basilidem et Martialem libellis idololatriæ commaculatos et nefandorum facinorum conscientia vinctos episcopatum gerere et sacerdotium Dei administrare non oportere; et desiderastis rescribi ad hæc vobis, et justam pariter ac necessariam sollicitudinem vestram vel solatio vel auxilio nostræ sententiæ sublevari. Sed enim desiderio huic vestro non tam nostra

LECTIONES VARIANTES.

^a Carissimi Ver.

[^b Prædicta et mandata Ver. Vel mandata Foss.

VARIORUM NOTÆ.

tum: *Cyprianus Cæcilio et aliis fratribus salutem.* Vetustiores editiones habent nomina episcoporum Pamelio et Rigaltio placuit ea omittere, quia existimabant haud dubie illa esse superflua. Reinhartus et Anglire posuerunt.

Certum est hanc epistolam esse responsionem ad epistolam quam episcopi Hispani scripserant ad Afros in causa Basilidis et Martialis. Nulla illic mentio epistolæ ab illis scriptæ ad Romanos. Et tamen Baronius, qui vult omnia ecclesiarum negotia vetustis illis temporibus relata fuisse ad Papam, verisimili et vehementi se duci conjectura ait ut existimet Felicem et Sabinum episcopos Hispanos, qui missi fuerant in Africam, ut sic Cypriani quoque suffragio sua ipsorum electione probata, inde tum ipsius, tum aliorum ipsius collegarum litteris pariter communiti Romam ad refellenda Basilidis mendacia advigarent, Sedisque apostolicæ auctoritate comescerent contumaces qui Hispaniæ episcopus contempserunt. At quia levis conjectura, ad Cicero ait, non penditur, ista inter leves numerabitur. BALUZ.

Nicomedes, etc. In nonnullis libris scriptis et in editis. Pamelii et Rigaltii omissa sunt nomina episcoporum, quæ post *Polycarpum* hic sequuntur. Aliis autem mss. nullum præter Cypriani nomen adest, in plerisque tamen codicibus, cum scriptis, tum antiquis impressis, omnia hæc nomina signantur. ROUTH.

Lucilianus. Ita undecim libri nostri veteres et tres a Pamelio laudati. Alibi scriptum et editum est *Lucius vel Lucianus*. BALUZ.

Legionem. Urbs est Hispaniæ Tarraconensis in finibus Asturum a Nerva Imperatore condita, qui et Asturicam instauravit; unde ex vicinia non minus quam querela recte hic conjunguntur civitates istæ ut et Emerita, urbs adiacens ab Augusto condita. Quibus additur Cæsar-Augusta (vid. pag. 81). iisdem auspiciis structa, quibus pessimi exempli attentatum

A consilia quam divina præcepta respondent, quibus jam pridem mandatur voce cœlesti, et Dei lege præscribitur quos et quales oporteat deservire altari et sacrificia divina celebrare. In Exodo namque ad Moysem Deus loquitur et monet dicens: *Sacerdotes qui accedunt ad Dominum Deum sanctificentur, ne forte derelinquat illos Dominus (Exod. xix, 22).* Et iterum: *Et cum accedunt ministrare ad altare sancti, non adducent in se delictum, ne moriantur (Exod. xxviii, 43).* Item in Levitico præcipit Dominus et dicit: *Homo in quo fuerit macula et vitium non accedet offerre dona Deo (Levit. xxi, 17).*

II. Quæ cum prædicta et manifesta^b sint nobis, præceptis divinis necesse est obsequia nostra deserant; nec personam in ejusmodi rebus accipere aut aliqui cuiquam largiri potest humana indulgentia ubi intercedit et legem tribuit divina præscriptio. Neque enim immemores esse debemus quid ad Judæos per Esaiam prophetam locutus sit Dominus increpans et indignans quod, contemptis divinis præceptis, humanas doctrinas sequerentur. *Populus iste, inquit, labiis suis^c honorificat me, cor vero eorum^d longe separatum est a me. Sine causa autem colunt me, mandata et doctrinas hominum dacentes (Esai. xxix, 13).* Quod item Dominus in Evangelio repelli et dicit: *Rejicitis mandatum Dei ut traditionem vestram statuat (Marc. vii, 13).* Quæ ante oculos habentes et sollicite ac religiose considerantes, in ordinationi-

VARIANTES.

^c Sanctificant Ver.

^d Longe est a me Lam. Ebor. Bod. 2 NC. 1.

VARIORUM NOTÆ.

Martialis et Basilidis grave periculum induxerat. FELL.— Quæ urbes hodie *Leon*, *Astorga*, *Merida*, *Zaragoza*, appellantur. ROUTH.

I.— *Coepiscopos*. Ita libri veteres et editiones. In Rigaltiana tamen et in ea quam Reinhartus procuravit scriptum est *episcopos*. Angli emendaverunt. Sic etiam apud Victorem Vitensem lib. 1, cap. 15. scribendum est *coepiscopis* pro eo quod ibi scriptum est *universis episcopis tuis*. Nam et in capite sequenti et alibi scriptum est *coepiscopis*. BALUZ.

Libellis idololatriæ commaculatos. De libellaticis, sive illis, qui libellum seu iudicis testimonium sibi comparabant, in quo scriptum erat, ipsos legibus satisfacisse, id est, Diis sacrificasse, tametsi nihil ejusmodi fecissent, vide cl. Moshemium more suo, hoc est et docte et fuse, in Opere *De Rebus Christianorum ante Constant. M.* disputantem. Sæc. III. § 9, pag. 482—489. ROUTH.

Nefandorum facinorum. Codex Eligianus, ob nefandorum facinorum conscientiam vinctos. Vide supra pag. 392, et sequenti. BALUZ.

II.— *Prædicta et manifestata*. Ita duodecim libri nostri veteres et quinque laudati a Pamelio. Alii duo nostri habent cum *prædicta et mandata*. Quatuor alii et veteres editiones, *prædicta vel mandata et manifesta*, nisi quod *et manifesta* deest in uno eorum. Addit Pamelius superflue additum fuisse in excusis *vel mandata*, cum non extent in libris manuscriptoris. Ego cum Pamelio sentio istud superflue additum fuisse. Est enim unum ex synonymis quibus abundant vetera exemplaria operum sancti martyris. BALUZ.— *Prædicta et manifesta* edd. Pamelii Rigalt. Felliq. Illud *vel mandata* edd. ante Pamelium. ROUTH.

Sine causa. Sic reddidit Cyprianus quæ Septuaginta dixerunt, *ἄνευ αἰτίας* *μὴ*. *Sine causa, vane perperam*. RIGALT.

bus sacerdotum non nisi immaculatos et integros anti-tites eligere debemus, qui sancte et digne sacrificia Deo offerentes audiri in precibus possint quas faciunt pro plebis dominicæ incolunitate, cum scriptum sit: *Deus peccatorem a non audit; sed si quis Deum coluerit et voluntatem ejus fecerit, illum audit* (Joan. ix, 31). Propter quod plena diligentia et exploratio^b sincera oportet eos ad sacerdotium Dei deligi quos a Deo constat audiri.

III. Nec sibi plebs blandiatur quasi immunis esse a contagio^c delicti possit cum sacerdote peccatore communicans et ad injustum atque illicitum præpositi sui episcopatum consensum suum commodans,

LECTIONES VARIANTES.

^a Peccatores *Lam. Ebor. NC. 1.*

^b Plena diligentia Dei, et exploratio *Bod. 1, 2. Lin. B Lam. Ebor. NC. 1.*

quando per Osee prophetam comminetur et dicat censura divina: *Sacrificia eorum tanquam panis luctus, omnes qui manducant ea contaminabuntur* (Ose. ix, 4), docens scilicet et ostendens omnes omnino ad peccatum constringi qui fuerint^d profani et injusti sacerdotis sacrificio contaminati. Quot item in Numeris manifestari invenimus, quando Chore et Dathan et Abiron contra Aaron sacerdotem sacrificandi sibi licentiam vindicaverunt. Illic quoque per Moysem præcepit Dominus ut ab eis populus separaretur, ne facinorosis conjunctus eodem facinore et ipse perstringatur. *Separamini, inquit, a tabernaculis horum hominum durissimorum, et nolite tangere*

^c Contagione *Lam. Lin.*

^d Quique fuerint *Lam. Ebor. Lin. NC. 1, 2.*

VARIORUM NOTÆ.

Sancte et digne. Multum variant in hoc loco libri veteres et editiones. Quidam enim habent *sancte et digne*, alii *digne et sancte*. Duo veteres, *sancta et digna sacrificia*. BALUZ.

Audri in precibus. Annotat Erasmus videri Cyprianum sensisse sacrificio sacerdotis impii nihil efficere, immo magis inquinari populum. Joannes Gerson in sermone de Coena Domini: *Dic consequenter cur Cyprianus et alii doctores plurimi, quorum dicta recitantur in decretis, posuerunt nihil fieri in sacramentis nihilque conferrari a schismaticis.* Vide 1, q. 1 in decreto Gratiani. Apud Etherium et Beatum in libro primo adversus Elipandum Toletanum scriptum est sacrificium altaris offerri non posse per quemlibet sacerdotem, sed per sacerdotem sanctum et justum. Albertus Stadensis describens historiam quorundam hæreticorum qui anno 1248 cœperunt pullulare in Ecclesia Dei, ait illos dixisse sacerdotes in peccatis mortalibus constitutos non posse conficere eucharistiam. In articuli Wicleffii damnatis in concilio Constantiensi legitur: *Si episcopus vel sacerdos est in peccato mortali, non ordinat, non conficit, non consecrat, non baptizat.* Joanni de Varenis pastori sancti Læti in diocesi Remensi obiectum est eadem tempestate quod publice prædicavit quod presbyteri concubinari non conficiebant corpus Christi, ut videre est in tomo primo operum Gersonii, p. 915 postremæ editionis. Apud Odoricum Raynaldum, anno 1420, § 17, exstat bulla Martini Papæ V, adversus Nicolaum Serurarium predicantem quod orationes et preces missales presbyterorum publice concubinariorum erant nullius valoris et presbyteros publice concubinos esse peiores Juda. Vide Gregorium VII, lib. iv, Epist. 10, 14, 20, et notas nostras ad Agobardum, pag. 66. Contra apud Gratianum 1, q. 1, cap. *Intra catholicam* refertur locus ex Augustino, in quo scriptum est intra catholicam Ecclesiam in mysterio corporis et sanguinis Domini nihil a bono magis, nihil a malo minus perfici sacerdote. Vide Hugonem archiepiscopum Rothomagensis, lib. v Dialogorum, cap. ii, et Epistolam ejus Apologeticam ad Matthæum Albanensem. Vide etiam M. Antonium Marsilium in tractatu de Aqua benedicta, p. 266. BALUZ.— De solis sacerdotibus Cyprianus atque collegæ loqui videntur, qui peccatis illis contaminentur, propter quæ ex lege ecclesiæ sacerdotii fungi officis desinerent. Adde quod jam depositus de munere jure fuerat Basilides. ROUTH.

Peccatorem. Codices aliquot recensuit Fellus, in quibus scriptum est *peccatores*, quemadmodum legitur in *Evangelio*, sed et istic ἀμαρτωλον codices nonnulli. ROUTH

Diligentia et exploratio. Ita reponendum esse arbitratus sum, quamvis conjunctio desit in octo libris veteribus et in editione Manutii. Lectionem enim illam præferunt veteres editiones et duodecim libri

veteres. In Sorbonico legitur: *Propter quod et plena indulgentia, exploratio sincera.* Ubi nemo non videt transpositam esse conjunctionem et legendum esse *plena indulgentia et exploratio*, eo modo quo posita est conjunctio in libris qui illam habent. Codex Fuxensis: *Propter quod plena indulgentia et exemplo et ratione.* Hinc formata est vox *exploratio*, ut in simili loco notavimus supra ad Epistolam LII, pag. 442. BALUZ.

III — *Nec sibi plebs blandiatur.* Hunc locum alicubi mutatum et interpolatum retulit Algerus scholasticus Leodiensis in libro de *Misericordia et Justitia*, cap. 81, et post sacrificio contaminati nonnulla addidit quæ neque in vulgatis editionibus extant neque in codicibus manuscriptis. Ea sic habent: *Nonne enim quia Jonas cum inobedientia esset in navi, navis periclitabatur conteri, quia Acha cum anathemate laminæ aureæ erant in Israel, exercitus percussus et fugatus est ab urbe Hai. Si ergo ita punitum est in culpæ ignaros, quid fiet in conscios et consentientes?* BALUZ.

Contagio. Hæc lectio bona est. Admonendus est tamen lector aliam, quæ habet *contagione*, esse etiam optimam, ut agnovit etiam Pamellius. Itaque cum alterutra earum lectionum retinenda esset, alia rejicienda, eam retinimus quæ recepta est. BALUZ.

Licentiam. Id est jus, auctoritatem, potestatem. Unde in uno codice regio scriptum est: *sacrificandi sibi jus illicite vindicaverunt.* Istic itaque licentia usurpatur optime pro audacia, ut apud Ciceronem in Oratione pro Q. Ligario: *Vide quid licentiæ Cæsar nobis det, vel potius quid audaciæ.* Nazarius in panegyrico quem dixit Constantino Augusto: *quod qui tueri nequeunt, faciunt licentiam de potestate.* BALUZ.

Vindicaverunt. In codice Fuxensi legitur *usurpaverunt vel vindicaverunt.* Haud dubie utraque lectio extabat in libro vetustiore ex quo descriptus est Fuxensis, una in contextu, alia supra lineam, ut olim sæpe fieri solebat. BALUZ.

Horum hominum durissimorum. *Horum hominum injustorum durissimorum.* Ita cogit me auctoritas sedecim veterum exemplarum et vetustissimarum editionum ut mutarem editionem jam inde ab Erasmo receptam. Omnia enim vetera exemplaria habent *horum hominum injustorum, durissimorum.* Sane in Fuxensi legitur: *num hominum durissimorum*, per incuriam videlicet librarii, qui aliquid omisit. In capite xvi Numerorum, ex quo locus iste descriptus est, legitur: *Recedite a tabernaculis hominum improprium.* In Epistola tamen 76 (al. 77) pag. 155. ubi idem locus refertur legitur *hominum istorum durissimorum*, Baluzius. Exhibent in hoc quoque loco de quo agimus, eandem prorsus lectionem, *hominum istorum durissimorum* editiones penes me Manutiana et Pamellii, et Regalii, Fellinaque; ed. vero Romana anni 1471 voculam *istorum* haud agnoscit. Sed et Hie-

ea quæ ad eos pertinent ^a ne simul pereatis in peccato A 26). Coram omni synagoga jubet Deus constitui sacerdotem, id est, instruit et ostendit ordinationes sacerdotales non nisi sub populi assistentis conscientia fieri oportere, ut plebe præsentem vel detegantur malorum crimina vel bonorum merita prædicentur, et sit ordinatio justa et legitima quæ omnium suffragio et iudicio fuerit examinata. Quod postea secundum divina magisteria observatur in Actis apostolorum, quando de ordinando in locum Judæ ^c apostolo Petrus ad plebem loquitur. *Surrexit, inquit, Petrus in medio discentium, fuit autem turba in uno* (Act. 1, 15). Nec hoc in episcoporum tantum et sacerdotum, sed et in ^d diaconorum ^e ordinationibus observasse apostolos animadvertimus, de quo et ipso in actis eorum scriptum est: *Et convocaverunt, inquit, illi duodecim totam plebem discipulorum et*

IV. Quod et ipsum videmus de divina auctoritate descendere, ut sacerdos plebe præsentem ^b sub omnium oculis deligatur et dignus atque idoneus publico iudicio ac testimonio comprobetur, sicut in Numeris Dominus Moysi præcepit dicens: *Apprehende Aaron fratrem tuum et Eleazarum filium ejus, et imponens eos in montem coram omni synagoga, et exue Aaron stolam ejus, et indue Eleazarum filium ejus, et Aaron appositus moriatur illic* (Num. xx, 25, B

LECTIONES VARIANTES.

^a Quæ sunt eis *Lan. Ebor. Bod. 1, 2. Lin. NC. 2. Thu. Foss. Corb. Mich. Vict.*

^b Episcopus plebe præsentem *Benev.*

^c Sic *Bod. 2. Lam. Ebor. NC. 1. Episcopo Rig.*

^d Sed in *Oxon.*

^e Etiam diaconorum *Lan. Ebor. Bod. 2. NC. 1.*

VARIORUM NOTÆ.

ronymus *adv. Luciferianos* p. 128 ed. Froben. affert ex S. Scriptura, *istorum hominum durissimorum*. Itaque lectionem consimilem, *horum hominum durissimorum*, quam Harduinus in *Conciliis* editione alibi præstant, reposui, nam vocem *injustorum* eo negligendam putavi, quod lectio duplex tantum sit, cum *ακληρών* vocabulum τῶν ὄ, alii alio modo vertunt. Multæ porro apud *Cyprianum* hujusmodi sunt lectiones. Quod autem censent cum in notis suis Rigaltius tum Anglicus interpres, per vocem *durissimorum* significari a Cypriano Novatianos, qui lapsis pœnitentiam negabant, id mihi minus certum atque evidens videtur. ROUTH.

Tangere ea quæ ad eos pertinent. Veteres editiones et undecim libri veteres habent, *Nolite tangere ab omnibus quæ sunt eis*. Quod mutatum videtur a posterioribus libraribus studio revocandæ lectionis quæ exstat in editione vulgata sacra Scripturæ. BALUZ. — A Fello adducti fuerunt undecim illi libri veteres quos memorat Baluzius; ii vero τῶν ὄ. ad litteram expriment, ita enim Græca horum se habent, καὶ μὴ ἀπείθεσθαι ἀπὸ πάντων ὅσα ἐστὶν αὐτοῖς. ROUTH.

Plebs obsequens. Sermo de vexatione Donatarum editus in appendice Optati a viro doctissimo Ludovico Ellies Du Pin pag. 299, § 5: *Ante plebem nimis sibi semper obsecutam*. BALUZ.

A peccatore præposito Magna istic auctoritas datur plebi, ut de vita et moribus episcopi sui iudicet, et si consulerit illum errare in fide, ab ejus communionem absteineat. Nam cum *ideo episcopus*, ut ait sanctus Hieronymus in Dialogo adversus Luciferianos, in *Eccllesia constituitur ut populum coercent ab errore, quantum error erit in populo cum errat ille qui docet*. Item in epistola ad Pammachium contra Joannem Hierosolymitanum: *Sanctiores enim sunt aureæ populi quam sacerdotis animus*. Vide notas nostras ad Agobardum pag. 61 et viri doctissimi nobisque amicissimi Domini Bernardi de Montefalcone præfationem ad opuscula sancti Athanasii, § 6. Vide etiam itinerarium Adriani Papæ VI, editum in libro tertio Miscellanorum nostrorum, pag. 451. Exemplum plebis recedere volentis ab episcopo suo refert sanctus Augustinus in epistola ad Nancilonem, quamvis non ageretur de fide, sed de nova translatione unius vocabuli in capite quarto libri Jonæ. Nos homines Romanæ communionis putamus recedendum esse a Papa si sit hæreticus. BALUZ. — At velim attendas nemini prorsus licere sua ipsius auctoritate privata a legitimo pastore episcopo, quanto magis

summo Pontifice discedere, quamdiu nulla in eum lata sit canonica sententia. FDB.

Ipsa maxime habeat potestatem, etc. Non proprio motu impulsam, sed admonita per justam ac necessariam sollicitudinem aliorum præpositorum, per aliarum ecclesiarum episcopos, quorum consilia divinis præceptis respondent. RIGALT.

IV. — *Et Aaron appositus*. LXX προστάθεις ἀποθανέτω ἐκεί. Vulgata, *Colligetur et morietur ibi*, h. e. *colligetur ad patres suos*. Ita codex Fuxensis a Baluzio memoratus habet *et Aaron appositus ad patres suos moriatur*. C. Anglica Bibliorum versio, *ad populum suum*. ROUTH.

Ordinationes sacerdotales non nisi, etc. Hoc exemplo Christianorum Alexander Severus dispositiones suas publicabat, ubi aliquos volebat vel rectores provinciarum dare, vel præpositos facere, vel procuratores, id est rationales, ordinare: nomina eorum proponebat, dicebatque grave esse quum id Christiani et Judæi facerent in ordinandis sacerdotibus, non fieri in provincialium rectoribus, etc., quæ apud Lampridium. RIGALT.

Apostolo. Antea legebatur episcopo. Veram lectionem nobis subministrarunt tria vetera exemplaria. BALUZ. — Sed prius restituta a Fello fuerat vox *apostolo* ex quatuor codicibus. ROUTH.

In medio discentium. Act. 1, ἐν μέσῳ τῶν μαθητῶν. Vulg. *discipulorum*. RIGALT. a Fello allatus. — Tres libri veteres, *discipulorum*, eodem sensu. Paulo post quoque scriptum est *discipulorum*. Apud Tertullianum in libro de Pœnitentia, *Ad unius quidem discentis gladium*. Vide notas Pamelii. BALUZ.

Fuit autem turba in uno, ἐπὶ τὸ αὐτό. Ipse Cyprianus principio hujus Epist. *Cum in unum convenissent*. Psal. cxxi: Ἦς ἡ μετοχή αὐτῆς ἐπὶ τὸ αὐτό. RIGALT. a Fello allatus. — (Vulgata habet, *Erant autem hominum turba simul fere centum viginti*. Atque audi Baluzium, qui reposuit, *Fuit autem turba hominum fere centum viginti*.) Antea ibi scriptum erat *turba in uno vel in unum*. Nos emendavimus et supplavimus ex fide quatuor veterum exemplarium. Recte sane. Nam in Actibus apostolorum, unde acceptus est hic locus, legitur *fere centum viginti*. BALUZ. — Sic vir cl. Quum vero hæc lectio ex Vulgata interp. Cyprianum post advecta esse mihi videretur, prout ipse quoque Baluzius de alio loco Cypriano a libraribus mutato ad pag. 79, judicaverat, veterem lectionem revocandam esse censui. Confer et notam proxime sequentem. ROUTH.

Totam plebem. Act. vi, 2, Προσκαισόμενοι δεοί

dixerunt eis (Act., vi, 2). Quod utique idcirco tam diligenter et caute convocata plebe tota gerebatur, ne quis ad altaris ministerium vel ad sacerdotalem locum indignus obreperet. Ordinari enim nonnumquam indignos non secundum Dei voluntatem, sed secundum humanam præsumptionem, et hæc Deo displicere quæ non veniant ex legitima et justa ordinatione, Deus ipse manifestat per Osee prophetam dicens : *Sibimetipsis constituerunt regem, et non per me* (Ose. viii, 4).

V. Propter quod diligenter de traditione divina et apostolica observatione servandum^a est et tenendum quod apud nos quoque et fere per provincias universas tenetur, ut ad ordinationes rite celebrandas ad eam plebem cui præpositus ordinatur, episcopi ejusdem provinciæ proximi quique convenient, et episcopus deligatur plebe præsentem, quæ singulorum vitam plenissime novit et uniuscujusque actum de ejus conversatione perspexit. Quod et apud vos factum videmus in Sabini collegæ nostri ordinatione, ut de universæ fraternitatis suffragio et de episcoporum qui in præsentia convenerant, quique de eo ad vos litteras fecerant, judicio episcopatus ei defer-

retur et manus ei in locum Basilidis imponeretur. Nec rescindere ordinationem jure perfectam potest quod Basilides post crimina sua detecta et conscientiam etiam propria confessione nudatam^b Romam pergens Stephanum collegam nostrum longe positum et gestæ rei ac veritatis ignarum fefellit, ut exambiret reponi se injuste in episcopatum de quo fuerat jure^c depositus. Hoc eo pertinet ut Basilidis non tam abolita sint quam cumulata delicta, ut ad superiora peccata ejus etiam fallaciæ et circumventionis crimen accesserit. Neque enim tam culpandus est ille cui negligenter obreptum est quam hic execrandus qui fraudulenter obrepsit. Obreperere autem si hominibus Basilides potuit, Deo non potest, cum scriptum sit : *Deus non deridetur* (Gal. vi, 7). Sed nec Martiali potest profuisse fallacia quo minus ipse quoque delictis gravibus involutus episcopatum tenere non debeat, quando et Apostolus moneat et dicat : *Episcopum oportet esse sine crimine quasi Dei dispensatorem* (Tit. i, 7).

VI Quapropter cum, sicut scripsistis, fratres dilectissimi, et ut Felix et Sabinus collegæ nostri asseverant, utque alius Felix de Cæsaraugusta^d fidei cultor

LECTIONES VARIANTES.

^a Sic Lam. Bod. 1, 2. Observandum Imp.

^b Et conscientiam etiam propriam confessione nudata Bod. 1, 2. Lam. Ebor. NC. 4, 2. Lin. Corb.

^c Sic Lam. Bod. 1, 2. Ebor. Lin. NC. 1, 2. Neap. Juste Oxon.

^d Cæsarea Augusta Lam. Lin.

VARIORUM NOTÆ.

δώδεκα τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν, et 6, ἐνώπιον παντὸς τοῦ πλῆθους Pacianus Epistola iii, *cujus partes in unum habent, de appellatione episcoporum ad sedem Romanam*. BALUZ. — Vulgata hoc loco habet, *convocantes autem duodecim multitudinem discipulorum*.

ROUTH.

Et non per me. καὶ οὐ δι' ἐμοῦ ἤρξαν. OS. viii. RIGALT. — a Fello allatus. — Mox in verbis, *et uniuscujusque actum de ejus conversatione perspexit*, præpositione de ex significatur. ROUTH.

V. — *Nec rescindere*, quod Basilides Romanam pergens. Etiam hic locus pro Romani Pontificis auctoritate facit; utpote quo constat episcopos sede ejectos in Hispaniis, solere ad illum excurrere: quamquam hoc factum Basilidis ideo non probet, quod Stephanum papam fefellerit, et illi fraudulenter obreperit. Idipsum fecere in Oriente D. Athanasius Alexandrinus, Paulus Constantinopolitanus Marcellus Ancyrae et Asclepas Gazæ Episcopi, ab Arianis expulsi, teste Zozomieno, apud Julium Pontificem, ab eodem sedibus suis restituti. Hoc ipsum Stephanus, Carthaginensis antistes, cum concilio Mauritaniae egit apud Damasum, dum conqueritur de sede ejectis episcopis; et antiquis regulis sancitum esse dicit, tale quid tum prius tractandum esse, priusquam ad notitiam Aetnae Sedis ductum esset, etc. Apud Innocentium primum D. Chrysost. Constant. apud Leonem Theodoretus Cyri. et Flavianus Constant. Iguatius denique Constantinop. Episcopus, apud Nicolaum primum. Eodem pertinet tragedia Anthemii etiam Constantinop. Episcopi qui ab Agapito sede dejectus est, et in locum ejus substitutus Menas; ac preces et minæ Theodora Augustæ apud Silverium et Virgilium Pontifices pro restitutione Anthemii. Postremo Canon ille Nicæni concilii, de quo tanta inter Africanos et Romanos Episcopos fuit controversia; quem tamen genuinum esse constat ex epistolis Felicis, Julii et

Zozimi Romanorum Pontificum; et quæ pene ad unum omnes primi illi Romani Pontifices martyres habent, de appellatione episcoporum ad sedem Romanam. BALUZ.

Reponi in episcopatum. Recte ex hoc loco collegit Baronius, antiquissimum in Ecclesia usum esse, ut ex remotissimis orbis partibus episcopi, qui se in justa perpressos esse a collegis suis crederent, provocarent ad Romanum tamquam primarium Ecclesie universalis antistitem. Vide Marcum lib. i de Concordia, cap. 10, et Pamelium in annotationibus ad hanc Cypriani Epistolam. Futilia sunt quæ heic adversus Pamelium scripsit Goulartius. BALUZ.

Jure depositus. Antea legebatur *juste*. Quæ sane lectio optima est. Verum cum *jure scriptum* sit in codice Veronensi, in quidecim vetustis exemplaribus nostris, et in septem Anglicanis, et Morellius ita quoque posuerit, non credidi rejicere me debere lectionem quæ tot auctoritatibus nititur. Videtur autem differentia inter hæc duo vocabula posuisse auctor panegyrici Flaviansium Constantino dicti. Ait enim: *Fecisti ut quod poteramus jure petere juste obtinuisse videamur*. BALUZ.

Delictis gravibus involutus. Principio Epistolæ dixit: *Nefandorum facinorum conscientia victos*. Mox dicit, *Gravibus delictis implicatos*. Et alibi, *Conscientiam multis delictorum laqueis victam*. RIGALT. a Fello allatus. — Ita quatuordecim libri veteres et editiones Erasmi et Morellii. At antiquiores editiones et sex libri veteres habent *gravique involutus crimine*. BALUZ.

VI. — *Et ut Felix.* Non sane improbanda est interpretis Anglici conjectura, existimant enim ille in locum Martialis successorem fuisse hunc Felicem, qui mixtus cum Sabino Basilidis successore episcopus hic dicitur. ROUTH.

† *Felix de Cæsaraugusta.* Hinc Baronius, collegit il-

ac defensor veritatis litteris suis significat ^a, Basilides et Martialis nefando idololatriæ libello contaminati sint, Basilides adhuc insuper, præter libelli maculam, cum in infirmitate decumberet, in Deum blasphemaverit et se blasphemasse confessus sit, et episcopatum pro conscientia suæ vulnere sponte deponens ad agendam poenitentiam conversus sit,

A Deum deprecans, et satis gratulans si sibi vel laico communicare contingeret. Martialis quoque præter gentilium turpia et lutulenta convivia ^b in collegio diu frequentata et filios in eodem collegio exterarum gentium more apud profana sepulchra depositos et alienigenis consepultos, actis etiam publice habitis apud procuratorem ducenarium obtemperasse se id-

LECTIONES VARIANTES.

^a Significant *Bod.* 2. Significavit *Lam. Ebor. Bod.* 1. *NC.* 1.

^b Temulenta convivia *Lam. Ben. Ebor. Bod.* 2. *Lin. NC.* 1.

VARIORUM NOTÆ.

lum fuisse episcopum Cæsaraugustanum; ejusque sententiam amplexi sunt scriptores rerum Arragonensium. Sed illam graviter exagitat Franciscus Bivarius in commentariis suis ad chronicon Dextri, et contendit hunc Felicem non fuisse episcopum, sed presbyterum Vallatæ Urbicuae in Vaccæis, argumento sumpto ex eo chronico. Sane certum est Felicem non vocari episcopum a Cypriano. Sed ex modo scribendi Cypriano facile et proclive est existimare illum ea dignitate decoratum fuisse. Nam episcoporum qui concilium cum Cypriano celebravit apud Carthaginem dignitates non recenset notarius qui acta conscripsit, sed tantum nomina eorum et urbium quibus illi præsidebant, hoc modo (pag. 92.): *Cæcilius a Billa, Primus a Misgirpa, Polycarpus ab Adrumeto*, et sic de cæteris. Itaque licet Cyprianus scripserit tantum *Felix de Cæsaraugusta*, silentium ejus non probat Felicem non fuisse episcopum. Una res difficultatem mihi videtur habere, quomodo episcopus Cæsaraugustanus potuerit scribere ad Cyprianum de causa Basilidis et Martialis, cum vicinus eorum non esset, quippe longo intervallo ab eis sejunctus, neque probabile sit Sabinum et Felicem, qui brevi compendio poterant trajicere in Africam, profectos esse ad ultimos Hispaniarum fines, ut per montes Pyrenæos irent ad Cyprianum. Si verum esset quod in sermone de sancto Laurentio dixit sanctus Vincentius Ferrarius sanctum Xystum Papam videntem ad celebrandum concilium Toletanum, transisse per Cæsaraugustam, istud confirmare fortassis posset iter Sabini et Felicis per Cæsaraugustam. Sed istud non aliunde constat quam ex sermone sancti Vincentii. Jam quod de Vallatæ Urbicuae istic ex Dextro refert Bivarius, id vero vanum est, uti et illud quod ait apud Cyprianum pro *Cæsaraugusta* legi debere *Vallatæ Urbicua*, quam locat non longe ab Asturica. Nimia miseria est audacem esse hominem nimis.

BALUZ.

Lutulenta convivia. Ubi de Idolothytis vesci oportebat, nec sive libatione ad profana numina hibere licuit. FELL. — Ex canone Ancyranæ concilii septimo puniebantur etiam Christiani illi, qui ejusmodi convivia publica obierint, quamvis cibos suos, quibus ipsi vescerentur doni, attulissent. ROUTH.

In collegio. Ita omnes libri veteres et editiones omnes Pameliæ antique. Pameliæ ergo mutavit ex unico codice Anglicano et posuit *et collegia*. Quod miror retentum fuisse in posterioribus editionibus. BALUZ. — Præter pontificum, Fratrum arvalium, Potiorum, Angurum collegia, et alia id genus, quæ Ethnicam idololatriam proxime spectabant, plurima fuerunt quæ ad reipub. administrationem, ad negotiationes et artificia pertinerent, quæ quidem omnia sub tutela alicujus profani numinis collocabantur; et proinde, fieri non potuit, ut quis illis interesset quin cultus istius fieret particeps. FELL.

Apud profana sepulchra. Rigaltius ait: « In iis vero sepulchris erant plurima quæ ad ritus ethnico pertinebant, quibus communicare et contaminari videbantur, qui mortuos suos illic deponabant: et hoc solo

participes idololatriæ fuisse dicebantur. Sed et minime conveniebat christianæ charitati unitatiq; ecclesiasticæ, fratrum defunctorum corpora sepulchris inferre hostium nominis Christiani; quasi ipsi defuncti, tum maxime cum morerentur, extra Ecclesiam fuissent. Jure igitur christiana fraternitas Ethnicorum collegia despuebat, ut pestifera; eorumque sepulchra ut conditoria mortuorum. Et enim fideles habuere sua *κοιμητήρια*, dormientium videlicet, in spem resurrectionis ac beatitudinis æternæ. Hujusce autem spei pignus illis fuit Christus, qui depositus in sepulchro revixit surrexitque. Ac mulieribus Dominum in sepulchro quærentibus obviam factus angelus dixit, *Ὁὐκ ἔστιν ὧδε, Non est hic.* Qui sane titulus tanto magnificus et gloriosus, quanto dispar vulgatis illis tumulorum inscriptionibus, *Hic situs est, Hic jacet.* Hæc Rigaltius. Porro, quemadmodum a pluribus observatum, quod omnis fere gentium religio, mortuorum fuit cultus, ita vix aliqua ex parte magis ethnica superstitio se exercebat, quam in cura pro mortuis, hinc sacrificiis, iisque non raro humanis, Dii inferi sollicitandi, et placandi Manes; hinc tonsi crines, quæsitæ calvities, et incisa corpora mortuorum causa, de quibus agitur Deut. xiv, 1. FELL. — Verba illa *exterarum gentium more*, et *alienigenis*, de gentilibus vulgo ita nominatis, extra Ecclesiam positis, alienisque a sacris Christianis, interpretanda videntur. ROUTH.

Apud procuratorem ducenarium. Extra curas exercitus et negotia belli, circa Principem Romanum fuit militia duplex: litterata, quæ scriiniis operam dabat; actiosa, quæ rebus agendis erat occupatissima. Ili magistriani dicebantur, et ex eorum schola Ducenarii et Centenarii, sive Sexagenarii, qui fiscales pecunias exigebant, a numero pecuniarum quas in stipendium accipiebant, nuncupati, Dio lib. lxxi, ubi de procur. Cæs.: *καὶ τοῖς ἑπιτρόποις καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν δεδομένων αὐτοῖς χρημάτων.* Capitolinus in pertinace: *Ad ducenium sestertiorum stipendium translatus in Daciam.* Vetus inscriptio: *PROCURATOR AUGUSTI PROVINCIÆ BETICÆ AD DUCENA ACCIPIENDA.* Apuleius, Milesiavi: *Procurator Principis ducenaria perfunctus.* Natio valde infesta Christianis. Et enim per occasionem officii sui omnia minima quæ in provinciis agerentur renuntiabant. Itaque ab iis sæpe vexati confessores Christiani nominis, nisi pactione turpi vexationem redimerent, sicut ab isto Martiali factum innuit Cyprianus. Titulus est lib. x Cod., de exactionibus tributorum, ubi Constantinus Imp. vetat Ducenarios aliquid ex debitoribus convenire priusquam a tabulario civitatis nominatim breves accipiant debitorum, et l. seq. *Nemo carcerem, inquit, plumbatarumque verbera, aut pondera, aliaque ab insolentia judicum reperta supplicia in debitorum solutionibus expavescat.* Et apud Eusebium legitur Epistola Synodi Antiochenæ ad Dionysium Romæ, et Maximum Alexandriæ episcopos, quæ patres Antiocheni tantam in Paulo Samosateno fuisse superbiam notant, ut Ducenarius aliquis haberi debuisset magis quam episcopus, adeo prave et

Iolatricæ et Christum negasse contestatus sit, cumque alia multa sint et gravia delicta quibus Basilides et Martialis implicati tenentur ^a, frustra tales episcopatum sibi usurpare conantur, cum manifestum sit ^b ejusmodi homines nec Ecclesiæ Christi posse præesse nec Deo sacrificia offerre debere; maxime cum jam pridem nobiscum et cum omnibus omnino episcopis in toto mundo constitutis etiam Cornelius collega noster sacerdos pacificus ac justus, et martyrio quoque dignatione Domini honoratus, decreverit ejusmodi homines ad pœnitentiam quidem agenda posse admitti, ab ordinatione autem cleri atque sacerdotali honore prohiberi.

VII. Nec vos moveat, fratres dilectissimi, si apud quosdam in novissimis temporibus aut lubrica fides nutat, aut Dei timor ^c irreligiosus vacillat aut pacifica concordia non perseverat. Prænuntiata sunt hæc futura in sæculi fine, et Domini voce atque Apostolorum contestatione prædictum est deficiente jam

A mundo, atque appropinquante antichristo, bona quæque deficere, mala vero et adversa proficere.

VIII. Non sic tamen, quamvis novissimis temporibus, in Ecclesia Dei aut evangelicus vigor cecidit, aut Christianæ virtutis ^d aut fidei robor elanguit ^e, ut non supersit portio sacerdotum quæ minime ad has rerum ruinas et fidei naufragia succumbat, sed fortis et stabilis honorem divinæ majestatis et sacerdotalem dignitatem plena timoris observatione tueatur. Meminimus et tenemus, succumbentibus licet et cedentibus cæteris Mathathiam (I Mach. II, 19, 20), legem Dei vindicasse fortiter. Heliam (III Reg. XIX, 10), Judæis deficientibus ^f atque a religione divina cedentibus, stetit et certasse sublimiter; Daniele (Dan. VI, 10, 21, 22.) nec solitudine ^g regionis alienæ nec persecutionis assiduæ infestatione deterritum frequenter ac fortiter gloriosa ^h dedisse martyria tres item pueros nec annis nec minis fractos contra

LECTIONES VARIANTES.

^a Implicati tenentur Lam. Ebor. NC. 1.

^b Manifestus sit Bod. 1. 2. Ebor. Lam. Lin. NC. 1, 2.

^c Sic Imp. Apud irreligiosos Foss. Oxon.

^d Christiana virtus Lin. NC. 2.

^e Vigor languet Ver. Timor Corb.

^f Deficientibus stetit Lam. Lin. Ebor. Bod. 2. NC. 1.

^g Solitudine Bod. 1, 2. Lam. NC. 1. Lin. Ebor.

^h Gloriose Lam. Lin. Ebor. NC. 1, 2. Foss. Vict. Corb.

VARIORUM NOTÆ.

insolenter circa omnem fraternitatem satagebat. Verba Synodi, Historia Ecclesiasticæ lib. VII, cap. 30, sic habent: *καὶ οὕτως ὑψηλοφρονεῖ καὶ ὑπερήτοι καὶ κοσμικὰ ἀξιώματα ὑποδύμενος, καὶ δουκηνάριος μᾶλλον ἢ ἐπίσκοπος θέλων καλεῖσθαι, καὶ σοφῶν κατὰ τὰς ἰγοράς καὶ ἐπιστολάς ἀναγινώσκων καὶ ὑπαγορεύων, ἀμα βαδίζων δημοσίᾳ, καὶ δορυφορούμενος, etc.* Hoc igitur hominum genus valde molestum, adeoque odiosum passim et invisum plerisque, ut etiam Circitorum et Curiosorum, sed præsertim Christianis, qui sæpissime talium officiorum crudelitate comprehensi ad potestates rapiebantur. Eulogius archiepiscopus Alexandrinus libro de *Disciplina Ecclesiastica adversus Novatum*, mentionem facit commentarii cujusdam Novatiani, cujus hanc fuisse hypothesein refert, *Ὅτι βασιλεύοντος Ῥωμαίων Δεκίου καὶ Οὐαλερινίου, Περίνιος δουκηνάριος πρόσταγμα λαβὼν παρ' αὐτῶν. πάντα τοὺς ἀνὰ τὴν Ῥώμην καὶ τὰς περὶ ἐπαρχίας χριστιανούς βαυοντάτας βασιάνους καὶ πικραῖς τιμωρίας ἰδωλολατρεῖν ἐδιέταξε, καὶ πολλοὶ μὲν καὶ ἄλλοι ἐνεδίδον τῇ βίᾳ, etc.* Videantur quæ de Beneficiariis et Curio-is ad Tertullianum observavimus, et quæ ad ultimam Cypriani Epistolam, de Frumentariis, sed imprimis quæ ad Capitolini Pertinacem, Salmasius. RIGALT. a Fello allatus. — Plura de ducenariis erudite dicta reperies in observationibus Rigaltii. Vide etiam notam marginalem Beati Rhenani ad epistolam synodi Antiochenæ apud Rufinum lib. VII, cap. 26, et Josephum Scaligerum ad Manilium. Joannes Calvinus in lexico juridico, in verbo *Ducenarii*, citat epistolam quartam libri primi sancti Cypriani, quæ est hæc nostra, in qua ait extare hæc verba: *Neque ut ille superbiert, sublatusque fuerit mundanis dignitatibus, ducenarius potius quam episcopus vocari volens.* At ego ista neque in editionibus inveni neque in libris veteribus. BALUZ. — Verba spectant ad locum modo adductum a Rigaltio ex epistola Antiochenorum a Baluzio item commemorata, et cujus pars extat in vol. II supra ad pag. 479, ubi notam vide-is. ROUTH.

Et martyrio quoque dignatione Domini honoratus Finge, sicca morte, non cruenta, affectum fuisse Cornelium, postquam Dominum confessus esset, prout censet Pearsonius in *Annal. Cypr.* ad an. 252,

§ 13, vetustissimi *Catalogi* auctore allato, cujus verba sunt in *Cornelio: Post hoc Centuncellis expulsus, ibi cum gloria dormitionem accepit*; tamen vir magnus minus recte hoc quidem innuisse videtur, Cornelio mortem cruentam adscripsisse posteriores magis quam Hieronymum, in libro *De Viris Ill.* dicentem, *ob Christum martyrio coronatum fuisse Cornelium*; nam in *Vita Pauli Eremitæ* ab eodem Hieronymo conscripta hæc verba extant ad pag. 240 ed Froben.: *Cornelius Romæ, Cyprianus Carthagine. felici cruore damnati sunt.* Porro, quamquam, ut verum proferam, in *Epist. sua* LXVII vel LXVIII Cyprianus Lucium Cornelii successorem, qui similiter in exilium actus non in *Martyrum Catalogo*, sed in *Depositione* seu sepulchra *Episcoporum* invenitur, *beatum martyrem* commemorato simul Cornelio appellaverit, eorum tamen sententiam magis amplectendam puto, propter Hieronymi testimonium, qui gladio imperatorio occisum esse Cornelium statuerunt. Cornelii itidem *venerandum cruorem* memorat Maximus episcopus sæculo quinto Taurinensis, in *Sermonibus* suis, quos primus edidit Muratorius. Vide *Serm. 4 p. 46* tomi quarti *Anecdott. Ambrosianæ Bibliothecæ.* Et *decollatus est Cornelius*, ait quidem Anastasius Bibliothecarius in *Vitis Pontif. Rom.* p. 10. ed. Mogunt. sed, quod vetera fecerunt *Martyrologia*, ex actis quæ adulterina videntur. ROUTH.

VII.—*Dei timor irreligiosus.* Ex uno tantum codice scripto posuit Fellus, *Dei timor apud irreligiosos*, dum impressos habere ait, quod vides esse receptum. Sed in *veteri* quoque *Romana* atque Erasmi editionibus apud *irreligiosos* extare invenio. Silet Baluzius altera lectione retenta. Cum vero ad finem epistolæ habeas, *religioso timore*, qui locus huic ipsi lucem affundit, nonne ergo legendum est: *Dei timor religiosus?* ROUTH.

VIII.—*Nec annis.* Duo libri veteres et antiquæ editiones præferunt *armis.* Sed hanc lectionem rejicit Pamelius, quia ipsi constabat regem Nabuchodonosorem nullis armis aggressum esse tres pueros, et posuit *annis* ex fide quinque veterum exemplarium, quam lectionem ego quoque reperi in viginti ex nostris. Unus meus vetus habet *caminis.* Atque ego eam

ignes Babylonios fideliter obtulisse et victorem a regem in ipsa sua captivitate vicisse. Viderit vel prævaricatorum numerus vel proditorum qui nunc in Ecclesia contra Ecclesiam surgere et fidem pariter ac veritatem labefactare cœperunt. Permanet apud plurimos sincera mens et religio integra, et non nisi Domino et Deo suo anima devota, nec christianam fidem aliena perfidia deprimit ad ruinam, sed magis excitat et exultat ad gloriam, secundum quod beatus apostolus Paulus hortatur et dicit (*Rom. iii, 3, 4*): *Quid enim si exciderunt a fide quidam eorum, numquid infidelitas illorum fidem Dei evacuavit? Absit. Est enim Deus verax, omnis autem homo mendax. Si autem omnis homo mendax est et solus Deus verax, quid aliud servi, et maxime sacerdotes Dei, facere debemus nisi ut humanos errores et mendacia relinquamus, et præcepta dominica custodientes in Dei veritate maneamus?*

IX. Quare etsi aliqui de collegis nostris extiterint, fratres dilectissimi, qui deificam disciplinam negligendam putant et cum Basilide et Martiale temere communicant, conturbare fidem nostram res ista non debet, cum Spiritus sanctus in psalmis talibus comminetur dicens (*Psal. XLIX, 17, 18*): *Tu autem odisti disciplinam, et abiecasti sermones meos*

LECTIONES VARIANTES.

^a Victores *Lin. NC. 2.*

^b Qua in re *Lam. Ebor. NC. 1.*

^c Si videris *Bod. 1.*

^d Adulteris partem *Lam. Ebor. Bod. 1, 2. Lin. NC. 1,*

A retro. Si videbas o furem, concurrebas ei, et cum adulteris portionem d tuam ponebas. Consortes et participes ostendit eos alienorum delictorum fieri qui fuerint delinquentibus copulati. Sed et hoc idem Paulus apostolus scribit et dicit: *Sussurratores, detractores, abhorrentes Deo, injuriosi, superbi, jactantes sui, adinventores malorum, qui cum justitiam Dei cognovissent, non intellexerunt quoniam qui talia agunt morte sunt digni, non tantum qui faciunt ea, sed et qui consentiunt eis qui hæc agunt: quoniam qui talia, inquit, agunt, morte sunt digni* (*Rom. 1, 30, 31, 32*). Manifestat et comprobatur morte dignos esse et ad poenam venire, non tantum illos qui mala faciunt, sed etiam eos qui talia agentibus consentiunt, qui dum malis et peccatoribus et poenitentiam non agentibus illicita communicatione miscentur, nocentium contractibus polluantur, et dum junguntur in culpa, sic nec in poena separantur. Propter quod integritatis et fidei vestrae religiosam sollicitudinem, fratres dilectissimi, et laudamus pariter et probamus; et quantum possumus adhortamur litteris nostris, ne vos cum profanis et maculatis sacerdotibus communicatione sacrilega misceatis, sed integram et sinceram fidei vestrae firmitatem religioso timore servetis. Opto vos, fratres charissimi, semper bene valere.

², *Thu.*

^o Faciunt mala, sed et consentiunt eis *Lam. Ebor. Lin. Thu. Vict. Corb.*

VARIORUM NOTÆ.

lectionem facile credo esse meliorem, cum dici non possit de pueris aut adolescentibus eos esse senio et annis fractos, et quia vox *caminis* melius congruit cum historia. Quippe certum est Nabuchodonosorem, ut pueros istos commoveret et terreret, multiplicis poenæ comminatione, minas jactasse, pericula intente, denique parari jus-sisse fornacem sive, ut Sulpitii Severi verbo utar, *caminum ignis ardentis in quem conjicerentur*. Confirmant hanc meam opinionem verba Cypriani ex epistola *LVI*, pag. 94, in quibus tres pueri non dicuntur annis fracti, sed ætate terribili, et minis regis et flammis fortiores extitisse. Itaque retinui eam lectionem, quam puto esse meliorem. Commodius autem erectiusque de hac mea emendatione existimabit judiciumque faciet qui varias istas lectiones sine ullo præjudicio examinaverit. Ita enim me sincerius exploratiusque vel corrigere poterit vel probare. Recte autem dixit Cyprianus *pueros nec caminis nec minis fractos*. Nam Cicero in libro primo *Officiorum* dixit frangi metu; et Statius, *ix Thebaidos*, minis frangi. Sunt etiam alia exempla. BALUZIIUS. — Ante Pamelium, referente Pamelio ipso, exstabat illud *nec annis in editione Manutii*; immo in *editione Cypriani* vere principe, seu *Romana*. Porro in *edit. Oxon.* nulla memoratur lectionis varietas. Baluzio tamen istud *nec caminis* editioni suæ reponebat, quæ quidem vox *caminus* in *Oratione Puerorum* ad regem apud Danielelem invenitur, forsitan consensisset, nisi obstarant res duæ. primum ordo præposterus verborum, *nec caminis nec minis fractos*, deinde verba ipsa Cypriani, quæ a viro cl. adducta sunt: *Imitemur pueros, Ananiam, Azarium, et Misahalem, qui nec ætate terribili, nec captivitate fracti, Judæa devicta et Hierosolymis captis, in ipso regno suo regem fidei virtute vicerunt, et minis regis et flammis fortiores extiterunt*. Et alibi quoque, si bene memini,

apud Cyprianum ex tenera horum confessorum ætate ducitur ad fortitudinem adhortativum argumentum. Itaque lectionem prius receptam *nec annis*, h. e. juvenilibus annis, revocavi, quam quidem lectionem nixus fide unius tantum codicis cum altera *nec caminis* idem Baluzius mutaverat. ROUTH.

IX. — *Adulteris portionem tuam*. Codex Fuxensis, *mæchis*. Supra, epist. *LXII*, pag. 110: *Et inter mæchos particulam tuam ponebas*. BALUZIIUS. — *Particulam* hoc quoque loco editio habet *Manutii*. *Partem* pro *portionem* octo codd. scripti in *edit. Oxon.* nominati. ROUTH.

Non intellexerunt. Consentit Cyprianus lectioni illorum codicum qui habent *οὐκ ἔγνωσαν*; et deinceps *οὐ ἀρὰ ποιοῦσι, et οὐ συνεδοκοῦσι*. FELLUS. — Ea quæ istic Pamelius ait non reperiri in veteribus manuscriptorum ego reperi in quindecim. BALUZIIUS. — Vulgo legitur *ἔτιπυοῦτε*; sine particula negativa apud *Apostolum* verba repetentem. ROUTH.

Nocentium contractibus polluantur. Pacianus, epist. *III*: *Rejicere nocentes, attentus peccantium fugere*.

RIGALTIIUS.

Opto vos. Duo libri veteres et editio Morellii habent *Optamus*. Utraque lectio bona est propter rationes alibi allatas in simili occasione, pag. 395. BALUZIIUS. Scilicet ad *Epist. Cypriani* vi, ubi ad lectiones *opto vos*, et *opto te*, ab eo hæc sunt adnotata: *¶ Tametsi epistola scripta sit ad plures, præcipue tamen et nominatim scripta est ad Rogatianum personam illustrem. Et ideo Cyprianus finem ei opponens, clausulam valedictoriam, ut solet, ad eum dirigere potuit. ¶ Ante Morellium exhibebat *optamus vos* Erasmus. Sed in *epistola Synodali* proxime sequente, ubi legitur *optamus*, vetus *Romana editio*, sicut hic, habet *opto*. Nimirum ita interdum ponitur clausula per compendia, Op. V. F. CII. S. B. V.*